

13 Шильдер, Н.К. Император Павел Первый. Историко-биографический очерк/ Н.К. Шильдер. – М.: Чарли, 1996. – 544 с.

Ермаловіч М.І. – шукальнік праўды на шляху Беларусі

А.Ц. Арбузаў, канд. гіст. навук, дацэнт

Беларускі народ мае сваю слаўную шматвяковую гісторыю. Яе старонкі дапамагалі і дапамагаюць раскрываць, даносіць да шырокага кола чытачоў нямаля летапісцаў, пісьменнікаў, грамадазнаўцаў. Сярод іх значнае месца займае гісторык, публіцыст Мікалай Іванавіч Ермаловіч. Дзякуючы сваёй арыгінальнай канцэпцыі гістарычнага развіцця беларускага народа, перш за ўсё дзяржаўнасці, ён вылучыўся ў нацыянальна-вызваленчым руху, які разгортаўся ў 90-я гг. XX ст.

М. І. Ермаловіч нарадзіўся 29 красавіка 1921 г. у сялянскай сям'і ў вёсцы Малыя Навасёлкі Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці. Бацькі закончылі царкоўна-прыходскую школу, але сваіх дзяцей скіроўвалі на атрыманне сапраўдных ведаў. Перш за ўсё гэта адносілася да Міколы, які меў дрэнны зрок і не быў прыдатны да цяжкай сялянскай працы. Яго бацька Іван Іванавіч працаваў калгасным конюхам, у 1937 г. быў арыштаваны. Праз нейкі час з-за недарэчнасці са школы быў выключаны Мікола. Прышлося займацца адукацыяй самастойна і пазней у 1938 г. ён здаў экстрэнам адразу выпускныя экзамены ў Койданаўскай СШ і ўступныя ў Мінскі педагагічны інстытут імя М. Горкага на беларускае аддзяленне літаратурнага факультэта(1, с. 16).

У пачатку Вялікай Айчыннай вайны па стану здароўя, з-за дрэннага зроку, быў вызвалены ад прызыва ў Чырвоную Армію і эвакуіраваны ў вёску Лабаску Мардоўскай АССР, дзе працаваў выкладчыкам рускай мовы і літаратуры ў сярэдняй школе. Пасля вызвалення часткі тэрыторыі Беларусі ў канцы 1943 г. вярнуўся на Радзіму і працаваў інспектарам ў Суражскім раёне Віцебскай вобласці. Пасля канчатковага вызвалення Беларусі ў 1944 г. працаваў настаўнікам у Койданаўскай СШ Мінскай вобласці. У 1946 г. аднавіў вучобу ў педінстытуце.

У 1947-1948 гг. М.І. Ермаловіч вучыўся ў аспірантуры пры Мінскім педагагічным інстытуце імя А.М. Горкага. Пасля замены яго кандыдацкай дысертацыі “Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XIX стагоддзі” на іншую – “Вобраз Іосіфа Вісарыёнавіча Сталіна ў беларускай літаратуры і фальклору”, да якой у яго душа не ляжала, паколькі яго бацька быў рэпрэсіраваны, Мікалай Іванавіч кінуў аспірантуру і апынуўся ў Маладзечанскім настаўніцкім інстытуце, дзе сем гадоў выкладаў беларускую літаратуру. Пасля яго закрыцця з 1953 па 1957 гг. працаваў загадчыкам метадычнага кабінета Маладзечанскага інстытута ўдасканалвання настаўнікаў (2, с. 394).

Літаратурнай творчасцю М.І. Ермаловіч пачаў займацца яшчэ да вайны, будучы школьнікам Койданаўскай сярэдняй школы. Яго дэбют, вершаваны водгук на смерць Максіма Горкага, быў надрукаваны ў раённай газеце “Ударнік Дзяржыншчыны” 22 чэрвеня 1936 г. Пазней друкаваў свае гістарычныя і літаратурна-крытычныя творы ў Маладзечанскай абласной газеце “Сталінскі шлях”, альманаху “Нарач”, у часопісах “Нёман”, “Маладосць” і ў навуковых зборніках. Увогуле Мікалай Іванавіч Ермаловіч вядомы як паэт, літаратуразнаўца, крытык (3, с. 39) Яго пярэ належаць крытычныя артыкулы, прысвечаныя Ф. Багушэвічу, Я. Купалу, Я. Коласу, А. Гурыновічу, К. Каліноўскаму (1, с. 16,17). Як паэт, крытык і літаратуразнаўца, ён друкаваўся пад псеўданімай М. Ермолаў, Я. Мікалаеў, Мікола Наваселец, Сымон Беларус (3, с. 39,40).

Але шырокую вядомасць прынеслі Міколу Іванавічу не літаратурныя творы, а яго навуковыя гістарычныя даследаванні. Цікавасць да старажытнай беларускай мінуўшчыны ў М.І. Ермаловіча праявілася яшчэ ў 1944 г. На ўроку па гісторыі пры абмеркаванні тэмы “Татарскае нашэсце і літоўскае заваяванне” ён звярнуў увагу на тое, што татарскае нашэсце ў падручніку падаецца дэтальна, падрабязна, а пра заваяванні літоўцаў сказана сціпла, каратка. Пішуць, што князь Міндоўг заваяваў Наваградак, Ваўкавыск, Слонім і зрабіў Наваградак сталіцай Вялікага княства Літоўскага, а вось як утварылася ВКЛ, у падручніку нічога не было сказана (3, с. 136). Гэтая цікавасць да айчыннай гісторыі засталася ў яго на ўсё жыццё. Жаданне глыбей яе пазнаць прывяла к таму, што

Мікалай Іванавіч стаў пастаянным чытачом Дзяржаўнай бібліятэкі імя У.І. Леніна.

Ён не ставіў мэтай набыць вядомасць, славу, а шукаў праўду пра родную гісторыю, бо бачыў у ёй шмат “белых плям”, недарэчнасцей у афіцыйных тэорыях. Нягледзячы на матэрыяльныя цяжкасці, жыву на сціпую пенсію інваліда па зроку, ён ездзіў з Маладзечна ў Мінск, у дзяржаўную бібліятэку БССР, каб там працаваць над рэдкімі кнігамі, рукапісамі, летапісамі. Даследаваў пытанні засялення славянскімі плямёнамі Усходняй Еўропы, этнагенеза беларусаў, палітычнай гісторыі старажытных зямель Беларусі (Полацк, Тураў, Навагрудак і інш.), праблемы ўзнікнення Вялікага княства Літоўскага і інш. (2, с. 394).

Не маючы магчымасці друкаваць свае творы ў афіцыйных выданнях, М.І. Ермаловіч актыўна ўключыўся ў падрыхтоўку самвыдавецкага лістка “Гутаркі”, часопіса “Падснежнік”. Матэрыялы рыхтаваў у Мінску, друкаваў у Маладзечна, потым перадаваў беларускаму мастаку Я.С. Куліку для тыражыравання. Выйшла каля 50 нумароў часопіса. Творы былі рознага жанру, прасякнуты ідэяй незалежнасці, нацыянальнага адраджэння. Некаторыя з іх пазней былі апублікаваны ў часопісе “Польмя” (2001, № 9). “Гутаркі” выдаваліся Ермаловічам М.І. пад псеўданімам Сымон Беларус адзін раз у тыдзень, друкаваліся і перапісваліся ад рукі, распаўсюджваліся сярод беларускай інтэлегенцыі г. Мінска, Маладзечна і іншых гарадоў (3, с. 40). Ён верыў, што яго праца патрэбная і ніколі не здраджаў свайму прызначэнню гісторыка.

У супярэчнасць з афіцыйнай версіяй гісторыі Беларусі, выкладзенай, у прыватнасці, у 1969 г. у працы Л.С. Абецэдарскага “В свете неопровержимых фактов”, М.І. Ермаловіч выказаў свой погляд на старажытную гісторыю Беларусі, які знайшоў адлюстраванне у тым жа 1969 г. ў тэзісах даклада “Где была летописная Литва” на археалагічнай канферэнцыі. Затым ён падрыхтаваў рукапіс кнігі “Старажытная Беларусь”, надрукаваў яе ўпершыню часопіс “Польмя” у 1988-1989 гг.

Адным з галоўных твораў пісьменніка стала кніга “Па слядах аднаго міфа” з рэцэнзіяй-водгукам А. Грыцкевіча (4, с. 222). Яна была напісана ў 1966-1968 гг., фрагменты ў свой час знайшлі

адлюстранне ў адным з акадэмічных выданняў па археалогіі, але поўнасьцю даследаванне было надрукавана толькі ў 1989 г. Праца адразу ж разышлася сярод чытачоў. Па выніках апытання, якое правёў часопіс “Крыніца”, у своеасаблівым хіт-парадзе “10 лепшых кніг года” яна заняла першае месца (1, с. 17). У 1991 г. выйшла другое выданне гэтага твора. У 1990 г. была выдадзена кніга Ермаловіча “Старажытная Беларусь: Полацкі і Новагародскі перыяды”, якая таксама хутка знікла з паліц кнігарань. Зацікаўленыя чытачы пачалі сачыць за з’яўленнем новых кніг, артыкулаў М.І. Ермаловіча. І ён на пад’ёме: піша рэцэнзіі, выступае з дакладамі, выказвае і адстойвае свае погляды на гістарычны шлях Беларусі, працягвае свае пошукі праўдзівай гісторыі, мінулага Бацькаўшчыны (1, с. 17). У 1994 г. выйшла з друку “Старажытная Беларусь: Віленскі перыяд” (3, с. 39).

Значным укладам М.І. Ермаловіча ў гістарычную навуку з’яўляецца яго апошняя кніга накладам у 8500 пасобнікаў “Беларуская дзяржава Вялікае княства Літоўскае” (2000 г.). Вызвалены ад неабходнасці пісаць на “планавыя” тэмы, М.І. Ермаловіч пачаў вывучаць усю даступную літаратуру па гісторыі старажытнай Беларусі. Гэта, па-першае, летапісы, нямецкія хронікі, па-другое, кнігі, публікацыі часоў Расійскай імперыі, працы Тацішчава, Салаўёва, Ключоўскага і іншых выдатных гісторыкаў. Па-трэцяе, яму дапамаглі і працы сучасных рускіх гісторыкаў – Сядова, Аляксеева, беларускіх – Г. Штыхава і некаторых іншых вучоных (5, с. 39). Грунтоўны аналіз рускіх, беларуска-літоўскіх летапісаў, нямецкіх і польскіх гістарычных хронік даў магчымасць М.І. Ермаловічу старанна “прасеяць” гісторыю полацкай, тураўскай і іншых беларускіх зямель, выказаць свае меркаванні, здагадкі, заўвагі, абагульненні (3, с. 38).

Прасочваючы год за годам нашу гісторыю па летапісах і хроніках, карыстаючыся працамі гісторыкаў розных напрамкаў і школ, дасягненнямі археалогіі, антрапалогіі, этнаграфіі, тапанімікі і іншых навук, Ермаловіч М.І., па-першае, вярнуў, рэабілітаваў дасягненні гісторыкаў старой школы, па-другое, істотна іх абагаціўшы, выпрацаваў канцэпцыю станаўлення і развіцця беларускай народнасці, беларускай дзяржаўнасці. Ён паставіў пад сумненне афіцыйную тэорыю аб старажытнарускай народнасці, аб

літоўцах як вялікіх заваёўніках, спадкаемцах вялікай і магутнай дзяржавы – Вялікага княства Літоўскага. Ён даказваў, што беларусы большую частку сваёй гісторыі жылі самастойна, незалежна і не ведалі “шчырай” дапамогі суседзяў. Даследванні Ермаловіча М.І. пазбаўлялі ад комплекса нацыянальнай няпоўнакаштоўнасці, абуджалі ў беларусаў гонар за сваю слаўную мінуўшчыну, гісторыю свайго краю, сваёй Бацькаўшчыны. Ён пісаў у кнізе “Беларуская дзяржава Вялікае княства Літоўскае”: “Зразумела, не так лёгка пераадолець традыцыйную канцэпцыю ўтварэння і далейшай гісторыі ВКЛ, якая звыш чатырох стагоддзяў пануе ў гісторыяграфіі. Гэтую застарэлую версію ў мэтах падтрымання нацыянальнага гонару працягваюць сучасныя літоўскія даследчыкі. Каб упэўніцца ў тым, варта хоць бы прачытаць кнігу З. Кяўпа, Ю. Кяўпене і А. Кунцэвічуса “Гісторыя Літвы да 1795г.” (1995 г.). У ёй, як і раней, шляхам замоўчвання важных гістарычных сведчанняў ВКЛ паказваецца выключна як літоўская дзяржава” (6, с. 431).

Аналізуючы рознабаковыя матэрыялы, Ермаловіч М.І. сцвярджаў, што з IX ст. да сярэдзіны XIII ст. вядучую ролю ў гісторыі Беларусі выконваў горад Полацк, затым Навагародак (сучасны Навагрудак), і прыйшоў да высновы, што сучасная Літва не адпавядала летапіснай. Ён лічыў, што старажытная (летапісная) Літва знаходзілася ў Верхнім Панямонні ў Беларусі. Тэрыторыя мела межы “паміж Мінскам і Навагрудкам з усходу на захад і паміж гарадамі Маладзечна і Ляхавічамі з поўначы на поўдзень”.

Назва “Літва”, лічыў М.І. Ермаловіч, распаўсюджвалася не з тэрыторыі сучаснай Літвы на Беларусь, а, наадварот, з тэрыторыі заходняй Беларусі – на тэрыторыю сучаснай Літвы. Але летапісная Літва па-ранейшаму насіла сваю назву, так як і яе насельніцтва, асіміліраваўшыся ў беларусаў, называла сябе ліцвінамі (4, с. 228, 229). Гэта сведчыла аб беспадстаўнасці сцвярджэнняў аб заваяванні беларускіх земляў літоўскімі феодаламі. Назва “Літва” пайшла з беларускіх земляў, нашага краю. Пра гэта сведчаць шматлікія назвы вёсак: Літоўцы, Літва, Літвінкі, Літоўкі, Літоўск (4, с. 236). Больш таго, М.І. Ермаловіч знайшоў у Іпацьеўскім летапісу пад 1251 г. запіс: “ Міндоўг вражбою бе за ворожьство Літву зане.”, з чаго зрабіў вывад, што ў Навагародак Міндоўг быў запрошаны, прыняў

хрысціянства, каранаваўся і да Навагародскага княства далучыў летапісную Літву, пасля чаго княства пачало называцца “Вялікае Княства Літоўскае”.

Нараджэнне і станаўленне беларускай дзяржаўнасці М.І. Ермаловіч бачыў у гісторыі зямель Полацкага, Смаленскага, Тураўскага, Наваградскага княстваў, а з сярэдзіны XIII ст. – Вялікага княства Літоўскага (7, с. 52). У сваёй навуковай працы “Старажытная Беларусь” М.І. Ермаловіч упершыню ў беларускай гісторыяграфіі заявіў, што беларуская дзяржаўнасць пачынаецца са старажытнай гісторыі Полацкага і Тураўскага княстваў. Полацкая зямля, паводле канцэпцыі М.І. Ермаловіча, стала з прыходам крывічаў у V-VI стст. цэнтрам фарміравання тэрыторыі Беларусі, паколькі яна ўжо ў той час мела сваю багатую і арыгінальную культуру (3, с. 37). Гэтаму садзейнічала ўдалае геаграфічнае становішча Полацкай зямлі і знаходжанне яе на перакрываванні гандлёвага шляху “з варагаў у грэкі”.

Канкрэтнымі доказамі Ермаловіч М.І. пацвердзіў думку, якая выказвалася яшчэ ў XIX ст., што Вялікае княства Літоўскае, Рускае, Жамойцкае было славянскаю дзяржаваю. “Нават апанент Міколы Іванавіча прафесар Адам Залескі, які вучыў яго, як трэба пісаць пра старажытны Полацк, і той вымушаны быў публічна прызнаць, што ў Вялікім княстве Літоўскім беларусы мелі сваю дзяржаўнасць”. – адзначыў на старонках часопіса “Крыніца” А. Сідарэвіч (5, с. 39). Можна сказаць, што плеяда беларускіх гісторыкаў ранейшага часу накідала толькі эскізы, а карціну старажытнай Беларусі напісаў Мікола Іванавіч Ермаловіч (5, с. 39).

Раней расійскія альбо польскія даследчыкі адпаведна разглядалі Беларусь як “Северо-Западный край Российской империи” альбо як правінцыю былой польскай дзяржавы – “крэсы ўсходнія”. Даследаваўшы шмат крыніц, прааналізаваўшы мноства старадаўніх хронік, легенд, летапісаў, звестак тапанімікі, археалогіі, прац шматлікіх гісторыкаў мінулага і сучаснасці, Ермаловіч М.І. прыйшоў да высноў, якія не супадаюць з раней афіцыйна прызнанымі.

На думку М.І. Ермаловіча, Міндоўг быў запрошаны мясцовымі баярамі на княжанне ў славянскі Навагародак. З палітычнымі мэтамі, каб умацаваць свае пазіцыі, Міндоўг у 1246 г. ахрысціўся ў

праваслаўную веру. Амаль няспынная барацьба маладой дзяржавы з кааліцыяй Лівонскага ордэна, Галіцка-Валынскага княства, князеў балцкіх плямён прымусілі Міндоўга выкарыстаць рэлігію як сродак палітыкі. У 1251 г. князь быў ахрышчаны па каталіцкаму абраду, а ў 1253 г. каранаваны ў Навагародку каралеўскай каронай, прысланай ад імя Папы Рымскага. Аднак, калі саюз з Рымам не апраўдаў разлікаў караля, ён у 1261 г. адмовіўся ад хрысціянства. М. І. Ермаловіч лічыў, што і Літва Міндоўга, і Навагародскае княства былі на сучаснай тэрыторыі Беларусі. Крыху пазней Міндоўг далучыў да Навагародскага цэнтру Падляшша (Берасцейскую і Мельніцкую землі), пашырыў уплыў на Полаччыну і некаторыя мясцовасці Віцебскага і Смаленскага княстваў. Далей Міндоўг пачаў пашыраць сваю ўладу на Аўкштайцію і Жэмайцію – сучасныя літоўскія землі. Аднак па шэрагу прычын Міндоўг у 1263 г. быў забіты.

У працы “Па слядах аднаго міфа” М.І. Ермаловіч падкрэсліў, што стварэнне Вялікага княства Літоўскага са сталіцаю ў Навагародку найперш адпавядала інтарэсам беларускіх феадалаў. Вось чаму ў Вялікім княстве Літоўскім пануючае месца заняла беларуская культура і дзяржаўнай стала беларуская мова. На гэтую ж мову пераклаў Біблію ў 1517 г. Францыск Скарына. Трэба толькі дадаць, што, як адзначыў у пасляслоўі да кнігі “Па слядах аднаго міфа” А. Грыцкевіч, “беларускія гісторыкі 20-30-х гадоў больш слухна называлі гэтую дзяржаву беларуска-літоўскай”.

М.І. Ермаловіч прарабіў за сваё жыццё працу, вартую калектыва цэлага даследчага інстытута. Да самых апошніх дзён ён працаваў над новай кнігай – “Беларуская дзяржава Вялікае княства Літоўскае”. Калі спачатку яго кнігі не маглі прабіцца да чытача і афіцыйная навука ігнаравала гісторыка, то пазней менавіта яго творы “узрвалі” многія канцэпцыі і догмы. Хоць у сталым узросце, але ён атрымаў прызнанне: у 1989 г. яго прынялі ў Саюз пісьменнікаў СССР, у 1992 г. атрымаў Дзяржаўную прэмію імя К. Каліноўскага, прэмію імя Уладзіміра Караткевіча, у 1993 г. – медаль Францыска Скарыны. У яго горадзе Маладзечна і ў горадзе Старыя Дарогі ўстаноўлены помнікі(3, с. 40).

Ермаловіч М.І. – гэта сапраўдны шукальнік гістарычнай праўды. Яго падыходы, актыўнасць і працавітасць, канцэпцыі, суб’ектыўнае

адчуванне праўды патрэбны нам і сёння. Яны даюць магчымасць гісторыкам больш поўна і разнабакова асвятляць старонкі падзей нашай далёкай мінуўшчыны.

Выкарыстаная літаратура

1. 75 год з дня нараджэння(1921 г.) М.І. Ермаловіча: Бібліяграфічны спіс // Дадатак да “Новых кніг”. – 1996. – № 2. – С. 16-18

2. Беларуская Энцыклапедыя: у 18 т. / Рэдкал: Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003. – Т.6. – 1998. – 576 с.

3. Валахановіч, А. Самабытны даследчык гісторыі старажытнай Беларусі. Да 85-годдзя з дня нараджэння Мікалая Іванавіча Ермаловіча / А. Валахановіч // Беларускі гістарычны часопіс. – 2006. – № 4. – С. 35-40.

4. Іпатава, В. У імя будучыні: Да 80-годдзя Міколы Ермаловіча / В. Іпатава // Польшча. – 2001 – № 4. – С. 220-223.

5. Сідаровіч, А. Несістэмны гісторык (Ермаловіч М.) – / А. Сідаровіч // Крыніца. – 1991. – № 12.

6. Ермаловіч, М.І., Беларуская дзяржава Вялікае княства Літоўскае / М.І. Ермаловіч. – Мінск: Беллітфонд, 2000. – 448с.

7. Летапісец Беларусі: Памяці Міколы Ермаловіча // Беларускі гістарычны часопіс. – 2000. – № 2 – С. 52.

8. Ермаловіч, М.І. Па слядах аднаго міфа, / М.І. Ермаловіч, 4-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2002. – 95 с.

9. Ермаловіч, М.І. Старажытная Беларусь: Віленскі перыяд / М.І. Ермаловіч. – Мінск: Выд. Цэнтр “Бацькаўшчына”; МП “Бесядзь”, 1994. – 90 с.

10. Ермаловіч, М.І. Старажытная Беларусь: Полацкі і Навагародскі перыяды / М.І. Ермаловіч, 2-е выд. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2001. – 366 с.

11. Целеш, Л. Зрабіў беларусаў відушчымі / Л. Целеш // Краязнаўчая газета. – 2011. – 18 красавіка. – С. 2.

12. Грыцкевіч, А.П. Яму ніхто не загадваў, што пісаць, яму толькі перашкаджалі / А.П. Грыцкевіч // Звязда. – 2010. – 25 лістапада. – С. 4.